

„A múltat is teremteni kell”

Fónod Zoltán: Magyar irodalom Cseh/Szlovákiában. Az újrakezdés évei. = Irodalmi Szemle, 44. évf. 2001. 7–8.sz.+10. sz.+11–12. sz. 93–111. p.+61–65. p.+98–121. p.

Fónod Zoltán tanulmánya a címben idézett Illyés Gyula-i gondolat jegyében fogant. „Egy korszak attól lesz múlt, hogy megírják – fejtegeti Illyés –, s valamirevaló múlt megteremtéséhez néha nagyobb erő kell, mint a jövődéhez: mindent pontosan a helyére kell tenni.”

A történelmi kényszernek engedelmességek azok, akik a kisebbség megmaradását a nemzeti kultúra megtartásában és a szellemi élet megszervezésében látták a trianoni békediktátum után. A huszadik századi események, így a második világháborút lezáró párizsi békeszerződés (1947), majd az 1975-ös európai biztonsági értekezlet Helsinkiben egyértelművé tették, hogy az európai béke biztosítása nem lehet a határok módosításának függvénye. Ez a felismerés napjaink Európájára is érvényes. Ezzel magyarázható, hogy az európai uniós elképzelések elutasítják a határok módosítását, helyette a határok légiesítésére, átjárhatóságára törekednek.

1939-ben Fábry Zoltán a következőket írta a szlovenszkoí magyarság húsz esztendőjéről: „Volt egy hitünk, volt egy álmunk: a szlovenszkoí magyar szellemiség lesz az az archimedesi pont, amely kiforgatja sarkából az eddig volt, tespedt, konok, elmeszesedett beteg magyar életet. Szlovenszkoíak lettünk, mások, új magyarok... Európa volt a hazánk, demokrácia a mértékünk és emberség a magyarságunk.”

1948 után az irodalomteremtés feltételei mostohábbak voltak, mint 1920 után. Akkor ugyanis egy halálra ítélt nép élő hite: a magyar szó nevében indultak azok, akik az egyedülállóan is erősek akartak lenni. 1945 után hihetetlen mélységből kellett felkapaszkodniuk azoknak, akik vállalták, a kisebbségi élni akarást bizonyítva, a kultúra- és irodalomteremtés gondját. Az írók, értelmiségiek nagy része a magyarüldözés idején vagy a kitelepítés sorsára jutott, vagy megélhetése érdekében önként, Magyarországra költözött. A régi gárdából mindössze néhányan maradtak. Az új helyzet, az új nemzedék számára lényegében tabula rasát jelentett. Csakis ezzel magyarázható, hogy egyesek tájékozatlanul leírták, vagy tehetetlenek tekintették a két világháború közötti kisebbségi magyar irodalmat Csehszlovákiában.

Fábry Zoltán *A vádolt megszólal* című 1946 májusában megjelent nagy hatású esszéjében kel védelmére a jogaitól megfosztott kisebbségi magyarságnak. A cseh és szlovák értelmiséghez fordult segítségért. Szalatnai Rezső fordításában 1947-ben jutott el az írás a címzettekhez. A magyar vagyok, tehát bűnös vagyok igaztalan vádjá ellen a szellem szabad embereihez fordult. Védőbeszédét azzal a meggyőződéssel írta, hogy a nacionalizmus tobzódásával szemben nem állíthat mást, mint a humánus becsületét, a vox humana dokumentálható hitét és erejét. Naivan azt hitte, hogy „a fasizmus perében csak az antifasizmus lehet perdöntő mérték”. Küzdőtársai, Peéry Rezső és Szalatnay Rezső antifasiszta írásait is felsorakoztatta, hogy bizonyítsa a magyar kisebbség a szlovák állam idején is megőrizte a szellem és az erkölcs tisztaságát. Esterházy János példájával és a Szlovákiai Magyar Párt bátor, fasizmust elutasító magatartásával is bizonyítani kívánta, hogy a „szlovenszkoí magyarság teljes egészében az antihitlerizmus itteni egyetlen kollektív hordozója lett”. Fábry Zoltán nagy hatású manifesztuma a szenvedélyes igaz-

ságkeresés kordokumentuma lett. Több mint húsz éven át csak titokban terjesztették. Nyomatásban 1968-ban jelent meg először az *Irodalmi Szemle* hasábjain. Fábry Zoltánt a politikai hatalom még halála után is gyanúsnak tartotta, amiért a korabeli cseh és szlovák politika ellenében vállalta a kisebbségi magyarság védelmét. Időzített bomba volt számukra ez az esszé, hisz’ a hatvanas években felnövekvő fiatal nemzedék újra és újra fölfedezte a maga számára, hitet és erőt merítve tételes igazságaiból a magyar sorskérdések megoldásáért folytatott küzdelmeikhez.

Fábry munkája mellett más megrázó írásművek és dokumentumok is ismertek ebből az időből. Ezek többsége Magyarországon elsősorban az *Új Otthon* című budapesti hetilapban jelent meg. Főként Szalatnai Rezső és Peéry Rezső (*Hét sovány esztendő gazdag termése*) írásairól van szó. Szalatnai Rezső munkái közül *A csehszlovákiai magyarok 1918 és 1945 között* című emlékirata figyelemre méltó, mely 1990-ig befejezetlenül a hagyatékában rejtve maradt. *Kisebbségben és igazságban* (1970) c. történelmi vallomásait egybegyűjtő kötetéért a hivatalos Szlovákia számára politikailag megbízhatatlan személy lett. Az egykori harcostársak közül Bethlen Oszkár volt, aki elsőként reagált a Szabad Nép hasábjain Fábry Zoltán nevezetes esszéjére, de a magyarországi sajtó többsége szolidáris volt a kisebbségi magyarsággal. Említésre méltó még a Csehszlovákiai Magyar Demokratikus Népi Szövetség, melynek tiszteletre méltó tagjai olyan röplapokat és kiadványokat jelentettek meg 1946-ban, melyek a magyarság tájékoztatását szolgálták. A szlovákiai főiskolákról kitiltott érsekújvári magyar fiatalok Szent György Kollégiuma *Menedék* címmel adott ki gépírással készült kiadványt. Sas Andor két értekező tanulmányát, melyet a háború alatt írt, a pozsonyi Magyar Tanszék őrizte meg, 1993-ban jelentette meg a Kalligram Kiadó.

Olyan dokumentum-értékű kötetek láttak napvilágot az elmúlt évtizedben, mint Szabó Károly: *A magyar–csehszlovák lakosságcsere* története három kötetben; a Szalatnai-hagyatékából jelentette meg Tóth László: *Hívebb emlékezésül Pozsony 1995* című munkáját. Kötetbe szerveződtek a kortársak és koronatanúk írásai úm. Peéry Rezső: *Gondolatok a tehergagyonban*; Szalatnai Rezső: *Kisebbségben és igazságban, Két hazában egy igazsággal*. Szintetizáló jellegűek azok a munkák, melyeket Janics Kálmán (*Hontalanság évei*), Vadkerty Katalin (*A reszlovakizáció*), Karel Kaplan (*Csehszlovákia igazi arca*) kutatásai alapján ismerhetett meg az olvasóközönség. Kortörténelmi tájékozódásban segítenek Duray Miklós kötetei (Szlovákiai jelentés, Párizs, 1982; *Kettős elnyomásban*, Budapest, 1988.) Ezekon kívül tanulmányok, emlékezések légiói állnak ma már a kutatók rendelkezésére. Ami hiányzik, az a vitaszellem, következőképpen az események tárgyilagos megítélése.

Közvetlenül a háború után, a létért vívott beláthatatlan küzdelemben szót kért az irodalom is. A hontalanság éveinek irodalmáról a *Mint fészkekből kizavart madár* (Szerk.: Molnár Imre, Tóth László. Bp. 1990) című antológia, valamint a Zalabai Zsigmond által szerkesztett *Magyar jeremiád* (visszaemlékezések, versek, dokumentumok a deportálásról és a kitelepítésről 1946–1948. Pozsony, 1995) című kötetek adnak áttekintést. Élményekről van mindenekelőtt szó, a vers, a próza az események sodrát követve elsősorban a panasz, a fájdalom kifejezői. Györy Dezső, Forbáth Imre, Mécs László antifasiszta versei nyitják a sort. Vozári Dezső, Rácz Olivér, Szabó Gyula a háborúban elesettek, a koncentrációs táborokban elpusztult ártatlanok emlékét idézik. Csontos Vilmos, Gyurcsó István a kisebbségi magyarság deportációs döbbeneteit örökítette meg. Kövesdi László, Jócsik Lajos, Duba Lajos, Szőke István, Kovács István, Kossányi József, Czimer Péter, Nagy Béla versebe foglalt fájdalmi, „hírverse” említésre méltók még a két antológiából.

A prózáírók közül Darkó István pályája – sorstársaiéhoz hasonlóan – az 1946-os kényszerű áttelepülés után megtört, pedig a két világháború közötti kisebbségi magyar elbe-

szelő irodalom legtehetségesebb képviselőjét tisztelhetjük személyében. Új, eddig ismeretlen fejezete a kisebbségi magyar prózairodalomnak Rudnóy Teréz munkássága.

1848 decemberében a magyar szó tilalmi béklyói alól szabaduló *Új Szó* hasábjain kezdődött a szlovenszkói magyar irodalom „harmadvirágzása”. Az új korszaknak nemcsak névadója („harmadvirágzás”) volt Fábry Zoltán, hanem az irodalmi folytonosság képviselője is egyben. Ez a szakasz jóformán a semmiből indult. Az elüldözött írók, költők, értelmiségiek helyére egy új nemzedék lépett, ők vágtak neki – jobbára felkészületlenül – az irodalomszervezés gondjának. Az ismert és azóta beérkezett írók közül az elsők között szólalt meg Egri Viktor, Gály Olga, Gyurcsó István, Dénes György, Dusik Dániel, Ozsvald Árpád, Bábi Tibor. Az ötvenes évek elején azonban a dogmatizmus és a sematizmus irodalmi életet nyomorító torzításait látva megint csak Fábry Zoltán bírálta kemény szavakkal, tapintatos kritikával mégis a tollforgató fiatalokat. A sematizmus korszakát az a vita zárta le, melyet Tözsér Árpád indított 1963-ban a *Hét* hasábjain elmarasztalva az irodalomkritikát azért, amiért nem teremti meg az irodalomtudatot húzódozva attól, hogy elemző kézzel nyúljanak az 1948–1958-ig tartó korszakhoz, s hogy pontot tegyenek az ún. sematizmus-vita végére. A pontot végül is megint Fábry Zoltán nagy hatású írása, az *Antisematizmus* jelentette.

A kortárs magyar irodalom helyzetét Szlovákiában 1989 után nemcsak az elméleti kérdések tisztázatlansága nehezítette, hanem az is, hogy a rendszerváltás után nem került sor az előző negyven év irodalmi korszakának tárgyilagos értékelésére. Az irodalmi tudat zavarait fokozza, hogy visszatérően megkérdőjelezzük a kisebbségi irodalom helyzetét, szerepét, sőt a kisebbségi irodalomtörténet-írás értelmét is. A „szétszóródás után” a kisebbségi irodalmak mindegyike „autonómnak”, ugyanakkor a nemzeti irodalom és kultúra részének tekintette magát. Tette ezt a többségi nemzetek részéről változatos heveséssel ismétlődő elszigetelési, az anyanemzet testéről való leválasztási kísérletei ellenére. A magyar kisebbségi irodalmak képviselői a „kettős kötődés” elvét hangoztatták. „Mi nem ideiglenesen tartózkodunk ezen a földön, hanem itt születünk, itt vagyunk honosak... Más kérdés, hogy csehszlovákiaiágunkból mi következik az általunk művelt irodalomra nézve.” „Ha bezárkózás, izoláció, akkor Fábry Zoltánnal együtt kiáltjuk, hogy nincs szlovenszkói magyar irodalom... Ha viszont nyitottság, világra látás, több kultúrában élés és gondolkodás, akkor az egyetemes magyar irodalom e részének speciális jellegét a rész nevében is kifejezésre kell juttatnunk, s miért ne lehetne nevünk a területi hovartartásunkat is kifejező csehszlovákiai magyar irodalom?” (Tözsér Árpád). Két évtizeddel később 1998-ban Grendel Lajos az elszigeteltség okait vizsgálva legfőbb bajnak a minőségi művek elmaradását jelölte meg.

Külön fejezetben szól Fónod Zoltán azokról a többségi nemzet részéről megnyilvánuló kételyekről és ellentmondásokról, amelyek részben a cseh és szlovák irodalomtörténetesek értékeléseiben, részben pedig a kultúrpolitika kisebbségi magyar irodalmi publicitást sújtó intézkedéseiben fejeződnek ki. A csehszlovákiai, valamint a határon túli magyar irodalmak mibenlétének, önazonosságának és a magyar irodalom egészébe való beilleszkedésének vitái máig folynak.

Viták zajlanak továbbá a csehszlovákiai magyar irodalom korszakolására vonatkozóan is. Általában elfogadják Fábry Zoltán rendszerezését, miszerint az első korszak az alapozás ideje volt a „semmi talaján” 1918–1938-ig. A második időszak 1938-tól 1948-ig tartó szomorú időszak, amikor a fasiszmus terrorja után a szlovák burzsoá nacionalizmus képmutató alattomosága bénította meg a kisebbségi magyar szellemi életet. A harmadik korszakot 1948 decemberétől, az *Új Szó* megjelenésétől számította Fábry Zoltán. Ezt a korszakhatárt vitatja a hetvenes évek végén Koncsol László, majd Fónod Zoltán, akik a

korszakhatárt inkább 1945-re tennék. Megkérdőjelezik ugyanis a két eltérő történelmi korszaknak (a fasiszta szlovák államnak és a háború utáni antidemokratikusan építkező Csehszlovákiának) az összekapcsolását az „elnémítottság” alapján. Nem az a gond, hogy az „elnémítottság” nem lehet korszakhatár, hanem az is, hogy a fasiszmus feletti győzelem eleve új társadalmi és politikai lehetőségeket teremtett Kelet-Közép-Európában éppúgy, mint szerte a világon. Fábry Zoltán felosztását Görömbei András és Szeberényi Zoltán sem fogadta el, „mert sem az irodalmi, sem a politikai változásoknak nem felel meg.”

A tárgyszerű viták, nézetek és véleménykülönbségek segíthetnék a kisebbségi magyar írókat abban, hogy az új évezredben is megfeleljenek a kihívásoknak. Mert a kisebbségi sorsot meg lehet tagadni, de nem lehet belőle kivonulni. Amikor a letűnt évtizedek értelmezését kísérik meg az irodalomtörténészek, a mindenkori élő irodalommal kell szembeülniük és azzal a kikerülhetetlen ténnyel, hogy a különböző korszakokban keletkezett műveket kell esztétikai-nyelvi-poétikai szempontból megvizsgálni. Ez azt is jelenti, hogy vizsgálódást segítő koordinátákat kijelölni az irodalomtörténeti és elméleti szempontok változása miatt egyáltalán nem könnyű feladat.

Mindezek előre bocsátásával Fónod Zoltán az elmúlt ötven év irodalmát négy korszakra osztva vizsgálja: 1. Az ellentmondások korszaka 1948–1957-ig; 2. Útkeresés – a klasszikus és a modern örökség útján 1958–1969-ig; 3. Új érzékenység – avantgárd és posztmodern kísérletek 1970–1990-ig; 4. Korforduló, irodalmunk 1990 után.

Az ellentmondások korszaka (1948–1957)

A sematizmus szorításából elsősorban azok tudtak szabadulni, akiknek képzettségük révén meghatározó irodalmi élményeik, példaképeik voltak (Ozsvald Árpád, Bábi Tibor, Rácz Olivér, L. Kiss Ibolya). *Új hajítások* (1953) címmel jelent meg az az antológia, mely a fiatal szlovákiai magyar írók és költők seregszemléje volt, ma már csak kortörténeti adalék lehet. Ha név nélkül összekevernénk az írásokat, nem lehetne megmondani, melyiket ki írta. Közülük emelkednek ki egy évvel később a *Három fiatal költő* (1954) című kötet szerzői: Török Elemér, Ozsvald Árpád és Veres János. Megnyugtató eredményt még az első önálló kötetek sem hoztak. Dénes György: *Magra vár a föld*, 1952; Gály Olga: *Hajnali őrségen*, 1953. Az eredetiség, az élmény erejét elsősorban Bábi Tibor *Ez a te néped*, 1954 című kötete jelentette, amely az 1945 után elnémított magyarság hazára találását, emberségbe vetett hitét tudta erőteljesen megfogalmazni. A kevesebb verset és több költészetet Fábry Zoltán-i felszólítása a legjellemzőbb erre a korszakra. A prózairodalom sem tudott újat és más szemléletet hozni ezekben az időkben. A két világháború közötti elismert írók, Egri Viktor, Szabó Béla is képességeik alatt teljesítettek. Szabó Béla 1951-ben megjelent novelláskötetét is iskolás sokat akarás jellemezte, pedig „ha a formai fegyelmet fokozni tudná, a novella József Attilája lehetne.” *Mint szemünk fényét* (1953) című regénye a sematizmus állatorvosi lova. *Marci, a csodakapus* (1955) és *A menyasszony* (1956) című regényei azonban már figyelemre méltó színfoltjai voltak a korabeli irodalmi életnek. Mács József *Vég nélküli gyűlés* (1955) című kötetében rövid történetekkel mutatkozott be, melyeket érfélben lévő gyümölcsnek nevezett a korabeli kritika. A Tömörkény, Móra, Gárdonyi modorában megidézett történetek legfőbb hibája a felszínesség, a falusi emberek sorskérdéseinek nagyon is könnyed kezelése, a politikai változások kényszerének leegyszerűsítése. Ez vonatkozik a *Téli világ* (1957) című regényére is, mely a kollektivizálódás gondjaival küszködő falusi életet ábrázolja.

Útkeresés – a klasszikus és modern örökség vállalása (1958–1969)

A egyéni utakat választva kereste a kisebbségi magyar prózairodalom megújításainak módozatait. A magyar irodalomban is több stílusirányzat él egymás mellett a 18. század óta, s ez a jelenség a kisebbségi magyar irodalom esetében sem ismeretlen, következőképpen a stílusirányok közötti határok is elmosódtak. A huszadik századi magyar irodalomban a realizmus, újrealizmus, hagyományos és modern avantgárd típusait szokás emlegetni.

A költészetben kétségtelenül a „nyolcak” nemzedékének antológiája jelentett új szint, új arcokat. Úgy akarták a szlovákiai magyar lírát megújítani, hogy szemüket a kortárs magyar költészet legjobb alkotóira vetették. A *Fiatal szlovákiai magyar költők antológiájában* (1958) lényegében az ötvenes évek közepétől fellépő költők, Cselényi László, Fecső Pál, Gyüre Lajos, Kulcsár Tibor, Zs. Nagy Lajos, Petrik József, Simkó Tibor és Tózsér Árpád jelentek. Ezek a költők elsősorban a művészi forma terén múlták felül az előző nemzedéknek formailag szimpla, egyszínű költészetét. Hajlékonyabb, gazdagabb költői nyelv, bátrabb kifejezéskeresés és képalkotás, erősebb gondolati jelleg, dúsabb ritmikai árnyaltság és szélesebb skála jellemzi a termésüket.

A korszakot tárgyalva meg kell említeni azokat a jelentkezőket, akik antológiás előzmények nélkül adták le névjegyüket a szlovákiai magyar irodalomban (Gál Sándor, Tóth Elemér, Bárczi István, Monoszlóy M. Dezső).

A prózairodalomban lényeges változást csak a hatvanas évek elején Rác Olivér, Dobos László és Duba Gyula munkássága jelentettek. Rác és Duba lényegében a hagyományos realista prózát művelte, Dobos László a korszerű eszközök keresésével, az idősíkok merész váltásával és a belső monológok alkalmazásával mutatott új utat a magyar próza megújításának Csehszlovákiában.

Meghatározó volt a korabeli irodalmi életben, hogy sokéves csatározás után 1958 őszén végre megjelenhetett a szlovákiai kisebbségi magyar irodalom leghosszabb életű orgánuma, az *Irodalmi Szemle*. Az elmúlt több mint negyven év során valóban fórum lett, a kisebbségi magyar irodalom első számú színtere. Vele és általa lépett a szlovákiai magyar irodalom és részben a szellemi közgondolkodás a férfikor küszöbére, és éli ma is igazi férfikorát.

Új érzékenység – Avantgárd és posztmodern kísérletek 1970–1990

A hetvenes évek egyik meghatározó jelensége volt, hogy egy másfajta látásmódú új nemzedék hívta fel magára a figyelmet. Elődeikhez hasonlóan nekik is meg kellett küzdeniük azokkal a fenntartásokkal, melyeket a konzervatív szemlélet és a hagyománytiszteltet ürgyén gerjesztettek körülöttük. A Szlovák Írószövetség Magyar Szekciójá és az *Irodalmi Szemle* szerkesztősége 1969-ben munkaértekezleten vitatta meg a fiatal írók és költők munkásságát. Ezt követte az a sajtóvita, mely az *Egyszemű éjszaka* című antológia megjelenése előtt bontakozott ki. Jórészt ennek az ellenszélnek is „köszönhető”, hogy az antológia csak 1970-ben jelent meg Tózsér Árpád szerkesztésében, aki az *Irodalmi Szemle* Vetés rovatában már korábban gondjaiba vette a fiatal nemzedéket. A rovatban több mint harminc tollforgató szólalt meg két-három év alatt. Közülük emelkedtek ki a „kilencek”: Aich Péter, Keszeli Ferenc, Kmeczkó Mihály, Kulcsár Ferenc, Mikola Anikó, Németh István, Szitási Ferenc, Tóth László és Varga Imre. Szinte korparancsba kapták a „mo-

dernek lenni mindenestől” Rimbaud által megfogalmazott, majd Ady által megújított üzenetét. Az eltelt évtizedek tanúsága szerint nem a vádak és vádaskodások igazolódtak, hanem az értékteremtés e nemzedék részéről is.

Egy évtized múlva, 1980-ban, a *Megközelítés* című költészeti és képzőművészeti antológiában (Tóth László és Kulcsár Ferenc szerkesztette) újra hét költő mutatkozott be (Karsay Katalin, Kendi Mária, Kövesdi Károly, Molnár László, Lunczer Gabriella, Somos Péter és Soóky László). A költők mellett fiatal tehetséges képzőművészek is helyet kaptak az antológiában (Csótó László, Dolán György, Dúdor István, Fodor Katalin, Mikulás Balázs, Lőrincz Zsuzsa és Lipcsei György). Ebből a nemzedékből azonban kevesebben maradtak a pályán, mint a korábbi generációkból.

A fiatal tehetségek gondozását a nyolcvanas évektől a Madách Könyvkiadó programszerűen vállalta, így a *Főnix Füzetekben* (1981) sok fiatal költő debütált (Bettes István, Barak László, Szigeti László, Kendi Mária, Lacza Tihamér, Dusík Éva és mások).

1986-ban jelent meg *Próbaút* címmel az az antológia, amelyben lényegében az Iródia néven csoportosuló fiatal nemzedék költői és prózairói szerepeltek (Csepécz Szilvia, Farnbauer Gábor, Fellingner Zoltán, Hízsnay Zoltán, Hódossy Gyula, Hogy György, Juhász József, Krausz Tivadar, Ravasz József, Szentandrás Tibor, Talamon Alfonz). A „minden tagadás” elvével szerveződő mozgalom tagjainak többsége a későbbiek során tehetségről, rátermettségről adott bizonyítást.

A nyolcvanas évek nagy meglepetése volt a magyar irodalomban Grendel Lajos színre lépése. Kisregényei, regényei nemcsak a csehszlovákiai magyar irodalom értékrendjét alakították át, hanem az író a kortárs magyar próza viszonylatában is elismert helyet vívott ki magának. Műveiben modern formanyelven próbálja „az igazságot egyensúlyba hozni a tényekkel”, mert a legfontosabb számára, hogy „ne legyen pokol az életünk”.

Lényegében ezt az utat követi az Iródia-nemzedék tagjaként Talamon Alfonz is, azzal a különbséggel, hogy nála a formanyelv inkább a francia új-regény és a latin-amerikai mágikus realizmus szövegformálását követi, ebből villannak elő az álom és a valóság határain zajló történetek.

Hol végződik a múlt, s hol kezdődik a jövő? – teszi fel a kérdést a szerző a nyolcvanas évek kisebbségi magyar irodalmát vizsgálva. Hiszen az irodalmi folyamatok nem követik, az esetek többségében megelőzik azokat a változásokat, amelyek a társadalomban végbemennek. S minthogy a paradigmaváltás a csehszlovákiai magyar irodalom esetében 1989 után elhúzódó folyamat volt, ezért nem lehet 1989-et egyértelműen korszakhatárnak tekinteni. Azok a folyamatok ugyanis, amelyeknek a kilencvenes években tanúi lehettünk, jóval korábban, a nyolcvanas években elkezdődtek.

Korforduló 1990 után

A rendszerváltást követő évtized irodalmi gondjai közé tartozik, hogy a kisebbségi magyar irodalom megítélése, helye és szerepe az elmúlt években rendkívül ellentmondásossá vált. Jórészt azért, mert elbizonytalanodott az az értékrendszer, amely az irodalmi művek megítélésében fogódzót jelentett az irodalomkritikus számára. A veszedelmet az jelenti, ha az irodalomkritikában és az irodalomtörténetben olyan szempontok jutnak kizárólagos helyzetbe, amelyek az irodalom autonómiáját, céltalan kalandozásait túlhangsúlyozzák, s ugyanakkor bagatellizálják azokat az alkotásokat, melyek a nemzet sorsa iránti felelőséggel íródtak, és magas művészi színvonalat képviselnek.”

Domokos Máttyás véleménye szerint a szellemi, az irodalmi elit nagy része élettapasztalatait képtelen iróilag feldolgozni, művekbe konvertálni, mert elveszett az a belső meg-

győződése, ami minden írói kifejezésnek, minden formáló ihletnek legerősebb rugója: hogy tudniillik összefüggő elképzeléssel, koherens látomással rendelkezik a világról.

Az elméleti kérdések tisztázatlansága mellett a kortárs magyar irodalom helyzetét Szlovákiában az is bonyolítja, hogy 1989-ben nem került sor az előző negyven év irodalmi korszakának tárgyilagos értékelésére.

Az irodalomkritika jelenlegi állapotát a szórványszerűség és értékhierarchia folyamatos zavara jellemzi. A fiatal kritikusok közül egyedül Németh Zoltán foglalkozik rendszeresen a kisebbségi magyar irodalom kérdésével.

A kilencvenes évek elején a fiatal Győry Attila és Z. Németh István költői és prózaírói munkái emelhetők ki, továbbá az *Irodalmi Szemlében* és a *Nyugtalan Indák* (1993) című antológiában publikáló Boleman László és Csehy Zoltán versei, valamint Fábíán Nóra groteszk és abszurd novellái, N. Tóth Anikó balladisztikus meséi arattak megérdemelt elismerést. Egy másik 1993-as antológia, a *Kapufa a Parnasszuson* figyelemre méltó tehetőségei: Juhász Katalin, Polgár Anikó, Pénzes Timea, Öllös Edit és Kozsár Zsuzsanna. Mizsér Attila versei (*Hab nélkül*, 2000) elsősorban az új költői megoldások iránti sokoldalú érzékenységükkel lehetnek a szlovákiai magyar irodalom számára biztatóak.

Tanulmánya végén Fónod Zoltán – szembesülve azokkal az ellentmondásokkal, melyek az utóbbi években megosztják és szakértáborokba kényszerítik az írókat – a szlovákiai magyar kultúra és szellemiség egységére apellálva, önmérsékletet sürgetve az összefogás értelmére és elkerülhetetlenségére hívja fel a figyelmet.

Cholnoky Olga

„...érdekeltek bölcs kínjaid, megismerés!”

*Balázs Imre József: Vázlat az erdélyi magyar költészetéről (1818–2000), =
Korunk, 3. folyam 2001. 11. sz. 3–8. p.*

A tanulmány a kolozsvári Kalota Könyvkiadónál megjelenő erdélyi magyar költészeti antológia előszava. Újdonsága, hogy az eddigi, hasonló antológiák fehér foltjaira felfigyelve másféle színárnyalatokra, hangsúlyokra, az életművek új kontextusaira hívja fel a figyelmet.

A legtöbb, szigorúbban válogatott erdélyi magyar költészeti antológiában például egyetlen költő sem szerepel az 1893-ban született Bartalis János és az 1906-ban született Horváth Imre között. Pedig az erdélyi magyar költészet az első világháború után nem a semmiből tűnik elő. Azok a költők – Áprily Lajos, Tompa László, Reményik Sándor –, akik 1918 után jellegzetes figurákká váltak, már a század első évtizedében is jelentős verseket írtak. Lehete itt Ady és elődei erdélyiségéről is szólni. Az 1920-as évektől kezdve a költők, a körülmények által kényszerítve, erőteljesebben figyelnek egymásra, és kialakul egy sajátos, allegorikus költői szótár, amely egyfajta értelmezést kínál a Trianon utáni értelmiségi helyzetre.

Ezzel párhuzamosan azonban megindul az a költészeti széttartás, amely minden „nemzedéki-helyzeti csomópont után” szükségszerűen bekövetkezik. Tompa László borongós hangulatait, magányérzéseit olykor örömelemények tudatos megélésével teszi próbára. Áprily Lajos sodró lendületű ritmusokkal kísérletezik. Reményik Sándor erős morális töltetű verseit pedig olyan költemények övezik, amelyek a szerepnek az énről való leválasztását konstatálják. Bartalis János pedig az 1910-es évek avantgárd lendületét panteisztikus vitalizmussá alakítja.